



ORIGINAL RESEARCH PAPER

An analysis of the reasons for the general weakness of high school students in recognizing and understanding rhetoric in literary texts

Mohamadreza Pashaei^{*1}, Akram Safari², Hatam Taghinezhad³

¹ Persian Language and Literature Teaching Department, P.O.Box1466-889, Tehran, Iran.

² Department of Educational Sciences, Farhangian University, P.O.Box1466-889, Tehran, Iran.

³ MA in Persian language and literature education, Farhangian University, Tehran, Iran.

ABSTRACT

Keywords

The science of expression
Literary texts
Specialized weaknesses

1. Corresponding author
✉ pashaei.reza@cfu.ac.ir

Received: 2024/03/21

Reviewed: 2024/07/02

Accepted: 2024/07/11

Published online: 2025/04/27



Background and objectives: Literary arrays and especially rhetoric is one of the basic topics of Persian literature, and the use of rhetoric techniques in prose and prose is of particular sensitivity and importance. The purpose of this research is to analyze the reasons for the general weakness of students in recognizing and understanding the elements of the science of expression in literary texts. **Methods:** In this research, the type of data was mixed exploratory, which was conducted in a sequential manner. The participants in the qualitative stage, including Persian literature teachers, were selected using the purposeful sampling method, semi-structured and in-depth interviews were used to collect data. Analysis was done using content analysis technique. Validity was confirmed through the researcher's self-review and reliability was also confirmed through the reproducibility index. The statistical population in the quantitative part included teachers of Persian literature and science and technology and students of the 11th grade in the field of humanities; The statistical sample of teachers was determined as the total number and sample of students using the Karjesi-Morgan table (210 people) and by simple random sampling. The data collection tool was a researcher-made questionnaire with 35 questions, the validity of which was obtained through face validity and reliability through the internal consistency method. Data analysis was done using descriptive statistics and inferential statistics (T test). **Findings:** After analyzing the content of the interviews, the reasons for general weakness were categorized into 3 core codes (structural factors, process factors, and content factors). **Conclusion:** This research can be used in teachers' educational plans because it provides a deep understanding of the general weaknesses of students in literary texts.

<https://pma.cfu.ac.ir>

DOI: [10.48310/pma.2024.16064.4412](https://doi.org/10.48310/pma.2024.16064.4412)

Citation (APA): Pashaei, M. R. , Safari, A. and Taghinejad, H. (2025). Identifying the components of students' general weakness in recognizing and understanding the science of expression in literary texts. *Educational and Scholastic studies*, 14 (1), 41 - 54 .

 <https://doi.org/10.48310/pma.2024.16064.4412>



واکاوی دلایل ضعف عمومی دانش آموزان متوسطه دوم در تشخیص و فهم علم بیان

در متون ادبی

مقاله پژوهشی / مروری

محمدرضا پاشایی^{۱*}، اکرم صفری^۲، حاتم تقی‌نژاد^۳

۱ گروه آموزش زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه فرهنگیان، صندوق پستی ۱۸۸۹-۱۴۶۶۵ تهران، ایران.

۲ گروه آموزش علوم تربیتی، دانشگاه فرهنگیان، صندوق پستی ۱۸۸۹-۱۴۶۶۵ تهران، ایران.

۳ دانشجوی کارشناسی ارشد رشته آموزش زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران.

چکیده

پیشینه و اهداف: آرایه‌های ادبی و به‌ویژه علم بیان یکی از موضوعات اساسی ادبیات فارسی است و استفاده از فنون علم بیان در نظم و نثر از حساسیت و اهمیت خاصی برخوردار است. هدف از انجام این پژوهش واکاوی دلایل ضعف عمومی دانش‌آموزان در تشخیص و فهم عناصر علم بیان در متون ادبی است. **روش‌ها:** در این پژوهش نوع داده‌ها آمیخته اکتشافی بود که به شیوه متوالی انجام شد. مشارکت کنندگان در مرحله کیفی شامل دبیران ادبیات فارسی با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند، برای جمع‌آوری داده‌ها، از مصاحبه نیمه‌ساختاریافته و عمیق استفاده شد. تجزیه و تحلیل با استفاده از تکنیک تحلیل محتوا انجام شد. روایی، از طریق خود بازبینی محقق و پلایایی نیز از طریق شاخص تکرارپذیری تأیید شد. جامعه آماری در بخش کمی، شامل دبیران ادبیات فارسی و علوم و فنون و دانش‌آموزان پایه یازدهم رشته علوم انسانی بود؛ نمونه آماری دبیران به‌صورت تمام شمار و نمونه دانش‌آموزان با استفاده از جدول کرجسی-مورگان (۲۱۰ نفر) و به روش نمونه‌گیری تصادفی ساده تعیین گردید. ابزار گردآوری داده‌ها، پرسشنامه محقق ساخته ۳۵ سؤالی بود که روایی آن از طریق روایی صوری و پایایی از روش همسانی‌درونی به‌دست آمد. تجزیه و تحلیل داده‌ها با آمار توصیفی و آمار استنباطی (آزمون تی) استفاده شد. **یافته‌ها:** پس از تحلیل مضمون مصاحبه‌ها دلایل ضعف عمومی در ۳ کد محوری (عوامل ساختاری، عوامل فرایندی، عوامل محتوایی) دسته‌بندی شدند. **نتیجه‌گیری:** این پژوهش از آن جهت که درک عمیقی از ضعف‌های عمومی دانش‌آموزان در متون ادبی ارائه می‌دهد، می‌تواند در برنامه‌ریزی‌های آموزشی معلمان مورد استفاده قرار گیرد.

از دستگاه خود برای اسکن و خواندن مقاله به‌صورت آنلاین استفاده کنید.

واژه‌های کلیدی

علم بیان

متون ادبی

ضعف‌های تخصصی

۱. نویسنده مسئول

Pashaei.reza@cfu.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۱/۰۲

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۴/۱۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۴/۲۱

انتشار آنلاین: ۱۴۰۴/۰۲/۰۷

شماره صفحات: ۴۱-۵۴

DOI: [10.48310/pma.2024.16064.4412](https://doi.org/10.48310/pma.2024.16064.4412)

شاپا الکترونیکی: ۲۶۴۵-۸۰۹۸

COPYRIGHTS



©2025 The author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution (CC BY 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, as long as the original authors and source are cited. No permission is required from the authors or the publishers.

مقدمه

یکی از بنیادی‌ترین اجزای برنامه درسی، آشنایی، خوانش و فهم دانش‌آموزان از متون ادبی است که در کتاب‌های درسی فارسی تعبیه شده است. یکی از بنیادی‌ترین اجزای برنامه درسی، آشنایی، خوانش و فهم دانش‌آموزان از متون برگزیده ادبی است که در کتاب‌های درسی فارسی تعبیه شده است (Dehghani Yazdali et al, 2022).

یکی از ابزارهای شاعران برای بیان مفاهیم موردنظر خود، بهره‌گیری از صناعات و تصاویر ادبی است که لازمه این کار خارج‌شدن و گریز از نرم عادی کلام است؛ یعنی گریزی که به هنری‌شدن زبان و شکل‌گیری خلاق می‌انجامد (Pashaei et al. 2022)؛ در این بین علم بیان، یکی از ابزارهای زیباسازی و زیباساختن نثر و شعر ادبی است که یک شاعر و نویسنده توانا می‌تواند با استفاده از آن نوشته خود را به درجه بالایی از مقبولیت برساند و در این راه از چهارعنصر اصلی علم بیان یعنی تشبیه، استعاره و کنایه استفاده کند تا بتواند به بیان افکار پیردازد و در قالب نوشته‌های ادبی؛ هنر خود را در معرض دید خوانندگان قرار دهد (Sadeghi, 2012) علم بیان، دانشی است که از تمرین طولانی قواعد فن بیان حاصل می‌شود که از طریق آن ادراکات تفصیلی که منشأ قواعد کلی است، درک می‌شود و ابزاری برای ارائه غیرمستقیم مطالب است که به‌نوعی مورد استفاده شاعران قرار گرفته است. تصاویر تخیل در چهره‌ای برای نگاه به دنیای بیرون و ابزاری است که به شاعر و نویسنده کمک می‌کند تا با استفاده از آن‌ها، زبان عادی و روزمره را به زبانی احساسی و تأثیرگذار تبدیل کند و این روند جذاب و هنرمندانه، کلمات را به وجود می‌آورد (Shakri, 2021) در بحث شناخت شعر و عناصر آن، وجود نوآوری در تصاویر و پرهیز از تصاویر کلیشه‌ای اهمیت دارد بطوریکه تصاویر شاعرانه وقتی می‌تواند تأثیر عمیق از خود بر جای بگذارد که در پشت سر آن، اندیشه و احساس‌های انسانی و کشف و خلاقیتی وجود داشته باشد و در غیر این صورت چیزی می‌شود رنگین؛ اما توخالی و کم‌اثر، که بر اثر تجربه عینی پدید آمده است.

بطور کلی زبان و آموزش باعث به‌وجود آمدن تجربه می‌شود، تجربه، حافظه را به وجود می‌آورد و خیال، آرایه‌های شعری را (Brett, 2021). قلمرو علم بیان، ادبیات و شعر است، نه زبان؛ اما می‌توان ظرافت‌های بیانی را در زبان محاوره‌ای و روزمره مشاهده کرد که در این صورت باید گفت که شعر و ادبیات وارد حوزه زبان شده است (Tayybian, 2022).

در این فن، چهار مبحث تشبیه، استعاره، مجاز و کنایه بیشتر به هم مرتبط هستند؛ مثلاً استعاره از یک‌سو به تشبیه و از سوی دیگر به کنایه مربوط می‌شود و هر چهار بامعنای متن (اعم از نظم و نثر) ارتباط نزدیک دارند؛ زیرا بخشی از جریان درک عمیق متن در گرو آشنایی کامل با این فنون هنری است. این دلیل ما را متقاعد و وادار می‌کند تا به دنبال روش‌های جدید، کارآمد، سیستماتیک و البته ساده برای آموزش این مباحث باشیم و از آن‌ها در تدریس استفاده کنیم چراکه به‌کارگیری عناصر علم بیان در متون ادبی، به‌ویژه در شعر و نثر ادبی، یکی از شگردهای زیبایی‌شناختی است که قالب زیبایی‌شناختی شعر و نثر ادبی را مورد هدف قرار می‌دهد. از آنجایی که ذهن و زبان و دایره لغات گروهی دانش‌آموزان محدود است و مفاهیم ادبی را به‌صورت معنادار فرا نگرفته‌اند، رابطه بین واژه‌ها و مفاهیم را درک نمی‌کنند و در خواندن شعر و یا خواندن متون ادبی متأسفانه در تصویرسازی و کشف ذهنی ضعف‌های اساسی دارند. پیوند این عناصر دشوار است و این ضعف منجر به یادگیری و شناخت این عناصر تصویرساز می‌شود، بنابراین استفاده از فنون علم بیان در نظم و نثر از حساسیت و اهمیت مضاعفی برخوردار است.

شاعران و نویسندگان با استفاده از این‌گونه تصاویر ذهن دانش‌آموز را تحریک می‌کنند و تخیل آنان را رشد می‌دهند؛ بنابراین تحلیل و تطبیق چنین عناصری مشکلی است که باید مورد توجه ویژه قرار گیرد. بررسی و تشریح روش‌هایی که به آثار ادبی زیبایی و خلاقیت هنری می‌بخشد، با توجه به اهمیت علم بیان در شعر شاعران و تأثیر عاطفی و زیبایی‌شناختی آن در ذهن دانش‌آموزان، باید مورد توجه ویژه قرار گیرد. نکته مهم دیگر این است که با درک و دریافت علم بیان و تصویر در یک اثر، آن را رمزگشایی و گزارش می‌دهد و دانش‌آموزان، این عناصر را بهتر و دقیق‌تر درک می‌کنند. براین اساس پژوهشگران با انجام پژوهش حاضر به دنبال پاسخگویی به این سؤال هستند که مولفه‌های ضعف عمومی دانش‌آموزان پایه یازدهم در تشخیص و فهم علم بیان (مجاز، تشبیه، استعاره، کنایه) در متون ادبی کدامند؟

پیشینه پژوهش

زبان فارسی از نظر کاربرد صحیح و همچنین از بعد جامعه‌شناختی، فرهنگی، ملی و فراملی مقوله بسیار مهمی در هر کشوری است و همواره مورد توجه متفکران و دست‌اندرکاران بوده است و در راستای کاربرد صحیح آن در بیشتر ابعاد پژوهش‌های متعدد صورت گرفته است.

در پژوهشی با عنوان اندکی درباره ادبیات (Farzad, 2023) مواردی مانند نداشتن انگیزه و ذوق ادبی کافی در برخی معلمان، نگاه منفی مسئولان مدرسه به درس ادبیات فارسی، سرکوب ذوق و استعداد ادبی دانش‌آموزان در خانه و مدرسه و عدم آشنایی معلمان با مطالب جدید و روش تدریس فعال از جمله عوامل بی‌علاقگی دانش‌آموزان به این درس شناخته شد.

در پژوهشی با عنوان آموزش زبان و ادب فارسی (Sangri, 2021) عواملی چون تدریس ناکارآمد و خسته‌کننده ادبیات همچنین ضعف نگارش کتاب‌های درسی ادبیات بر اساس اهداف از پیش تعیین‌شده آموزشی از جمله عوامل عدم علاقه و ضعف دانش‌آموزان نسبت به درس ادبیات شناخته شد.

در مقاله‌ای با عنوان «تشبیه، استعاره، مجاز، کنایه با رویکردی زبان‌شناسانه» نشان داده شد که این آرایه‌ها و عناصر علم بیان را صرفاً فنون هنری ندانسته، بلکه آن‌ها را از ویژگی‌های ممتاز زبان دانسته و آن‌ها را در برقراری ارتباط و انتقال مفاهیمی مانند خود زبان مؤثر می‌داند (Khodami & Rashid, 2017).

در پژوهش دیگر با عنوان علم بیان و توانمندی دریافت معانی شعر و نثر (Siddigian, 2016) یکی از معضلات دانش‌آموزان در درس ادبیات فارسی، حجم زیاد متون نثر و ضعف دانش‌آموزان در درک این معانی شناخته شد. در حالی که با معلمان با روش تدریس مناسب به جای حافظان معانی شعر و نثر، می‌توانند سخنوران ادبی و خلاق و نویسندگانی که با مفاهیم ادبی و زیبایی‌شناختی آشنا هستند، تربیت نمایند.

در پژوهشی با عنوان علل ضعف دانش‌آموزان در درس ادبیات فارسی (Gholami, 2014) نشان داده شد که از دلایل عدم علاقه دانش‌آموزان به درس ادبیات فارسی، نبود محتوای جذاب و متنوع کتاب‌های درسی و حجم زیاد مطالب درسی است.

در پژوهشی با عنوان پژوهشی در سرچشمه‌های علم بیان (Heydari, 2012) این نتایج حاصل شد که «بیان» علمی است که می‌توان از آن برای بیان یک معنا و مفهوم به طرق مختلف استفاده کرد. در این تحقیق، اشعار ده تن از شاعران مشهور بی‌دیوان قرن چهارم هجری بررسی شده، سپس اشکال بیانی از قبیل تشبیه، استعاره، کنایه و تشبیه موجود در اشعار آنان استخراج شده و در پایان در هر موضوع، بین اشکال بیان آن‌ها و اشکال بیانی موجود در اشعار فردوسی مقایسه شده است.

باتوجه به پژوهش‌های فوق و نقد و بررسی‌های انجام شده، می‌توان گفت در پژوهش‌های پیشین به دلایل ضعف دانش‌آموزان در تشخیص و فهم علم بیان در متون ادبی پرداخته نشده است. بر این اساس مهمترین سؤالاتی که در این پژوهش به آنها پرداخته می‌شود عبارتند از:

۱. مؤلفه‌های ضعف عمومی دانش‌آموزان در تشخیص و فهم عناصر علم بیان در متون ادبی کدامند؟
۲. میزان اهمیت ضعف‌های عمومی دانش‌آموزان در تشخیص و فهم علم بیان از دیدگاه دبیران و دانش‌آموزان چگونه است؟

روش

این پژوهش از نظر هدف، کاربردی و بر اساس نوع داده‌ها آمیخته اکتشافی بود که به شیوه متوالی (کیفی - کمی) انجام شد. جامعه آماری در مرحله کیفی شامل دبیران ادبیات فارسی با حداقل ۵ سال تدریس درس علوم و فنون پایه یازدهم بود. نمونه آماری در بخش کیفی؛ دبیران ادبیات فارسی بودند که با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند، بر

اساس دو عامل تخصص و تجربه و تا رسیدن به اشیاع نظری (۲۰ نفر) انتخاب شدند، برای جمع‌آوری داده‌ها در این بخش، از مصاحبه نیمه ساختاریافته و عمیق استفاده شد. تجزیه و تحلیل داده‌های حاصل از مصاحبه‌ها با استفاده از تکنیک تحلیل محتوا (کدگذاری باز، محوری و انتخابی) انجام شد. روایی بخش کیفی از طریق خود بازبینی محقق تأیید شد و پایایی این بخش نیز از طریق شاخص تکرارپذیری تأیید شد.

جامعه آماری بخش کمی، شامل دبیران ادبیات فارسی و علوم و فنون شهرستان آبیگ در سال تحصیلی ۴۰۲-۴۰۳ تعداد ۲۰ نفر و تمامی دانش‌آموزان پایه یازدهم انسانی که در سال تحصیلی مذکور در شهر آبیگ مشغول به تحصیل می‌باشند؛ که حجم این جامعه به تعداد ۴۶۰ نفر است.

جدول ۱. جامعه آماری پژوهش

جامعه آماری	دانش‌آموزان دختر	دانش‌آموزان پسر	دبیران خانم	دبیران آقا
تعداد	۲۳۵	۲۲۵	۸	۱۲
جمع	۴۶۰		۲۰	

نمونه آماری در این پژوهش حاضر شامل ۲۰ نفر از دبیران ادبیات فارسی و علوم و فنون که در مقطع متوسطه دوم، کتاب علوم و فنون یازدهم را تدریس می‌کنند و دانش‌آموزان پایه یازدهم انسانی به تعداد ۴۶۰ نفر از شهرستان آبیگ است. در این پژوهش حجم نمونه با تعداد نمونه آماری برابر بود. نمونه در پژوهش حاضر شامل دبیران به‌صورت تمام شماری ۲۰ نفر و دانش‌آموزان پایه یازدهم انسانی است که حجم آن با استفاده از جدول کرجسی - مورگان تعداد ۲۱۰ نفر است.

جدول ۲. نمونه آماری پژوهش

نمونه آماری	دانش‌آموزان دختر	دانش‌آموزان پسر	دبیران خانم	دبیران آقا
تعداد	۱۰۰	۱۱۰	۸	۱۲

در این پژوهش، ابزار جمع‌آوری داده‌ها باتوجه به شناسایی علت‌های ضعف عمومی دانش‌آموزان پایه یازدهم انسانی تنظیم شده است. در همین راستا برای پی‌بردن به علل و عوامل ضعف دانش‌آموزان پایه یازدهم انسانی در مباحث مربوط به علم بیان، پس از انجام مطالعات مقدماتی از طریق مصاحبه و مطالعات اسنادی و آرشیوی، به‌منظور بررسی علل ضعف دانش‌آموزان در تشخیص و فهم علم بیان در پژوهش حاضر از پرسش‌نامه محقق ساخته ۳۵ سؤالی که بر اساس مقیاس درجه‌بندی لیکرت از بسیار زیاد تا بسیار کم تدوین شده‌اند، استفاده شد. پرسشنامه محقق ساخته در دو بعد ضعف‌های عمومی طراحی شده است که بعد عمومی شامل سه مؤلفه (ساختاری، فرآیندی، محتوایی) است که مجموعاً ۳۵ گویه را به خود اختصاص داده است. پایایی سؤالات از طریق آلفای کرونباخ (بررسی همسانی درونی) محاسبه شد.

جدول ۳. پایایی سؤالات پرسشنامه

تعداد نمونه	آلفای کرونباخ
۳۵	۰.۸۷۷

تجزیه و تحلیل داده‌های حاصل از پرسش‌نامه با استفاده از نرم افزار اس. پی. اس. اس و آمار توصیفی (فراوانی، میانگین و انحراف معیار) و آمار استنباطی (آزمون تی مستقل) انجام شد.

یافته‌ها

به‌منظور شناسایی عوامل ضعف دانش‌آموزان پایه یازدهم در تشخیص و فهم «علم بیان» (تشبیه، استعاره، مجاز، کنایه) در متون ادبی، ابتدا از روش پژوهش کیفی استفاده شده است. بدین منظور، در مرحله اول تحقیق کیفی از روش مصاحبه نیمه‌ساختاریافته استفاده شد که تعداد ۱۰ نفر مورد مصاحبه قرار گرفتند.

در این مرحله بر اساس دو عامل تخصص و تجربه به مصاحبه عمیق با دبیران علوم و فنون که حداقل ۵ سال سابقه تدریس درس علوم و فنون را داشتند و در همان سال دبیر این درس بوده‌اند.

پس از انجام مصاحبه‌ها، محققان فایل صوتی مصاحبه را بررسی کرده و متن را در نرم‌افزار word پیاده نموده و از این طریق فایل صوتی به نوشتاری تبدیل شد. در مرحله بعد با استفاده از فرایند کدگذاری متن مصاحبه‌ها که به مبحث ضعف دانش‌آموزان در تشخیص و فهم «علم بیان» (تشبیه، استعاره، مجاز، کنایه) در متون ادبی پرداخته و در تحلیل مورد استفاده واقع گردید سپس نسبت به شناسایی مفاهیم و تحلیل داده اقدام شد. پس از تحلیل داده‌های گردآوری شده، طی چند مرحله کدگذاری، ضعف عمومی دانش‌آموزان پایه یازدهم در تشخیص و فهم «علم بیان» در متون ادبی در سه بعد ساختاری، فرایندی و محتوایی استخراج شد.

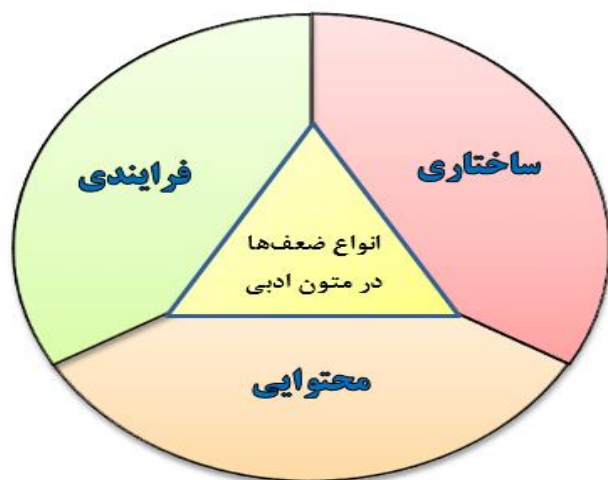
در جدول (۴)، کدهای استخراج‌شده مربوط به نشانگرهای عوامل ضعف دانش‌آموزان در تشخیص و فهم «علم بیان» در پاسخ هر یک از صاحب‌نظران در بخش ضعف عمومی مشاهده می‌گردد.

جدول ۴. نشانگرهای عوامل ضعف‌های عمومی دانش‌آموزان در تشخیص و فهم علم بیان

کدهای باز	کدهای محوری	کدهای انتخابی
کدهای باز	تألیفی	کافی نبودن ساعات اختصاص یافته به کتاب علوم و فنون در برنامه درسی
		نبود صفحه‌آرایی زیبا و متناسب کتاب علوم و فنون با دوره تحصیلی و گروه سنی دانش‌آموزان
		نبود تصاویر مرتبط با موضوع درسی و اطلاعات تصویری در کتاب درسی
		نداشتن ترتیب و توالی مطالب کتاب در تبدیل سخن عادی به سخن ادبی برای یادگیری و فهم بهتر علم بیان
		توجه به نکات زبانی و دستوری و غافل شدن از زیبایی‌شناسی و صور خیال تشبیه، استعاره، مجاز و کنایه در تحلیل متون
		نداشتن تمرینات کافی و کاربردی مباحث علم بیان در بخش خودرزیایی‌های و کارگاه‌های تحلیل فصل در کتاب علوم و فنون ۲
		اختصاص ندادن سرفصلی مجزا برای توضیح و تحلیل کامل انواع قلمروها (قلمرو زبانی، ادبی، فکری) در کتاب درسی و ناتوانی دانش‌آموزان در تشخیص و تفکیک این قلمروها
		رعایت نکردن ارتباط افقی بین کتاب فارسی و فنون ادبی برای تکمیل یادگیری این مباحث ادبی
		نداشتن کتاب راهنمای مفید برای آموزش علم بیان برای استفاده دبیران
		فرآیندی
ناتوانی دبیران مربوطه و نداشتن تخصص و تسلط کافی در تدریس این مباحث ادبی و عدم بیان مطالب به‌صورت عینی و محسوس		
تدریس لفظی و مقطعی این مباحث توسط دبیران و نادیده گرفتن توانایی و استعداد بالقوه دانش‌آموزان در تجزیه و تحلیل این مباحث		
تراکم زیاد جمعیت دانش‌آموزی عدم تمرکز برای یادگیری این مباحث در کلاس‌های درسی		
ضعف پایه‌ای دانش‌آموزان در قلمرو ادبی و ارائه‌های ادبی از سال‌های گذشته		
نداشتن ارزشیابی شفاهی و کتبی به‌صورت مستمر برای بهبود یادگیری بهتر این عناصر توسط دبیر		
مجهز نبودن مدارس به تجهیزات و لوازم آموزشی جدید (تخته هوشمند، پروژکتور، قلم نوری...) برای آموزش		
نداشتن درک التذاذ ادبی از متون به علت ناتوانی دانش‌آموزان در فهم صور خیال عناصر علم بیان		
نداشتن علاقه و انگیزه دانش‌آموزان برای یادگیری این مباحث ادبی		
اکتفا کردن دانش‌آموزان به تدریس معلم و عدم استفاده از قابلیت‌های تصویری فضای مجازی برای یادگیری بهتر		
عناصر علم بیان		

کدهای باز	کدهای محوری	کد انتخابی
یک طرفه بودن تدریس توسط دبیر در این مباحث ادبی و مشارکت ندادن دانش آموز در جریان تدریس		
عدم ارائه تکلیف پژوهشی و اکتشافی به دانش آموزان برای تمرین و یادگیری و درک بهتر و اصولی این مباحث ادبی توسط دبیران مربوطه		
محدود شدن اطلاعات تخصصی دانش آموزان به خاطر تجمیع سه کتاب تخصصی (تاریخ ادبیات و سبک شناسی، آرایه های ادبی، عروض) در یک کتاب کم حجم و فشرده		
ضعف عمومی دانش آموزان در مهارت های چهارگانه زبانی (خواندن - نوشتن - شنیدن - صحبت کردن)		
عدم تمرین نوشتاری و ناتوانی دانش آموزان در استفاده و به کارگیری این عناصر ادبی و صور خیال در نوشتن انشا و متن های ادبی		
همخوانی نداشتن اهداف آموزشی این دروس با واقعیت های جامعه و غیر کاربردی بودن آن از نظر دانش آموزان	ساختاری	
ارائه مطالب مربوط به علم بیان به صورت ناقص و محدود با اصطلاحات خاص و نا آشنا در آموزش عناصر علم بیان		
آموزش و یادگیری ناقص این عناصر به خاطر پیوسته نبودن و پشت سرهم نیامدن این مباحث تکمیلی		
تناسب نداشتن محتوای کتاب با ویژگی ها و نیازهای فردی (سنی و جنسی) و علاقه مندی دانش آموزان		
کم شدن سواد تخصصی دانش آموز به خاطر حجم شدن و خلاصه گویی کتاب علوم و فنون به عنوان منبع تخصصی		
عدم رعایت محتوا مطالب مربوط به علم بیان با تناسب ذهنی، توانایی ها و نیازهای دانش آموزان		
بالا سطح سؤالات مفهومی امتحانات نهایی از مفاهیم مندرج در کتاب درسی		
آوردن اشعار و متن های سلیقه ای و گزینش شده در بخش مثال ها و عدم استفاده از اشعار شاعران بنام معاصر		
بی توجهی مؤلفان به آوردن اشعار تصویری و دیداری و عینی در فهم و یادگیری بهتر علم بیان		
عدم توجه به رویکرد زبان شناسی و معنی شناختی عناصر علم بیان در بخش محتوای این دروس		

پس از تحلیل محتوای مصاحبه ها؛ ۳۵ کد باز استخراج شد. کدهای استخراجی با توجه به نزدیکی و شباهت ها در ۳ کد محوری (عوامل ساختاری، عوامل فرایندی، عوامل محتوایی) و در دسته دلایل ضعف عمومی دسته بندی شدند.



شکل ۱. عوامل ضعف عمومی در تشخیص و فهم علم بیان (مجاز، تشبیه، استعاره، کنایه)

جدول ۵. میزان اهمیت ضعف‌های بعد ساختاری در تشخیص و فهم «علم بیان» از دیدگاه دبیران و دانش آموزان

بُعد	کدها	دانش‌آموزان	دبیران	میانگین	ضریب اهمیت
توجه به نکات زبانی و دستوری و غافل شدن از زیبایی‌شناسی و صور خیال تشبیه، استعاره، مجاز و کنایه در تحلیل متون	کافی نبودن ساعات اختصاص یافته به کتاب علوم و فنون در برنامه درسی	۵۰.۶۱٪	۴۵٪	۴۷.۸۰۵	۲۵.۲۸
	نبود صفحه‌آرایی زیبا و متناسب کتاب علوم و فنون با دوره تحصیلی و گروه سنی دانش‌آموزان	۴۰٪	۵٪	۲۲.۵	۱۰.۵۸
	نبود تصاویر مرتبط با موضوع درسی و اطلاعات تصویری در کتاب درسی	۴۰٪	۵٪	۲۲.۵	۱۰.۵۸
	نداشتن ترتیب و توالی مطالب کتاب در تبدیل سخن عادی به سخن ادبی برای یادگیری و فهم بهتر علم بیان	۵۵.۴۶٪	۴۵٪	۵۰.۲۳	۲۶.۵۶
	توجه به نکات زبانی و دستوری و غافل شدن از زیبایی‌شناسی و صور خیال تشبیه، استعاره، مجاز و کنایه در تحلیل متون	۴۶.۱۵٪	۶۰٪	۵۳.۰۶	۲۸.۰۶
	نداشتن تمرینات کافی و کاربردی مباحث علم بیان در بخش خودارزیابی‌های و کارگاه‌های تحلیل فصل در کتاب علوم و فنون ۲	۵۳.۴۴٪	۵۰٪	۵۱.۷۲	۲۷.۳۴
	اختصاص ندادن سرفصلی مجزا برای توضیح و تحلیل کامل انواع قلمروها (قلمرو زبانی، ادبی، فکری) در کتاب درسی و ناتوانی دانش‌آموزان در تشخیص و تفکیک این قلمروها	۵۳.۴۴٪	۵۰٪	۵۱.۷۲	۲۷.۳۴
	رعایت نکردن ارتباط افقی بین کتاب فارسی و فنون ادبی برای تکمیل یادگیری این مباحث ادبی	۵۰.۶۱٪	۴۵٪	۴۷.۸۰۵	۲۵.۲۸
	نداشتن کتاب راهنمای مفید برای آموزش علم بیان برای استفاده دبیران	۴۶.۱۵٪	۶۰٪	۵۳.۰۶	۲۸.۰۶

از بین ۹ سؤال پرسش‌نامه گویه «نبود صفحه‌آرایی زیبا و متناسب کتاب علوم و فنون با دوره تحصیلی و گروه سنی دانش‌آموزان» و «نبود تصاویر و اطلاعات تصویری مرتبط با موضوع درسی در کتاب علوم و فنون» از موارد علل ضعف دانش‌آموزان شناخته نشد و در ادامه «کافی نبودن ساعات اختصاص یافته به کتاب علوم و فنون در برنامه درسی» با میانگین ۴۷.۸۱ درصد، «نداشتن ترتیب و توالی در مطالب کتاب (در تبدیل سخن عادی به سخن ادبی) برای یادگیری و فهم بهتر علم بیان» با میانگین ۵۰.۲۳ درصد، «توجه به نکات زبانی و دستوری و غافل شدن از زیبایی‌شناسی و صور خیال تشبیه، استعاره، مجاز و کنایه در تحلیل متون ادبی» با میانگین ۵۳.۰۸ درصد، «نداشتن تمرینات کافی و کاربردی مباحث علم بیان در بخش خودارزیابی‌ها و کارگاه‌های تحلیل فصل در کتاب علوم و فنون» و «نبود سرفصلی مجزا برای توضیح و تحلیل کامل انواع قلمروها (قلمرو زبانی، ادبی، فکری) در کتاب درسی و ناتوانی دانش‌آموزان در تشخیص و تفکیک این قلمروها» با میانگین ۵۱.۷۲ درصد، «ضعف ارتباط افقی بین کتاب فارسی و فنون ادبی برای تکمیل یادگیری این مباحث ادبی» با میانگین ۴۷.۸۱ درصد و «نبود کتاب راهنمای مفید معلم و عدم برگزاری کارگاه‌های آموزشی مناسب برای آموزش علم بیان برای استفاده دبیران در تدریس» با میانگین ۵۳.۰۶ به ترتیب بیشترین میزان اهمیت را در بعد ساختاری از دیدگاه دبیران و دانش‌آموزان داشتند.

جدول ۶. میزان اهمیت ضعف‌های فرایندی در تشخیص و فهم «علم بیان» از دیدگاه دبیران و دانش آموزان

بُعد	کدها	دانش آموزان	دبیران	میانگین	ضریب اهمیت
ضعف‌های بعد فرایندی در تشخیص و فهم علم بیان	ضعف بنیه علمی و ادبی دانش‌آموزان به‌خاطر تدریس مجازی در سال‌های گذشته	۵۳.۴۴٪	۵۰٪	۵۱.۷۲	۲۷.۳۴
	نبود خلاقیت دبیران در آموزش هرچه بهتر عناصر علم بیان (تشبیه، استعاره، مجاز، کنایه) و عدم استفاده از این عناصر در گفتار و معنی کردن متون نظم و نثر کتاب	۵۵.۴۶٪	۴۵٪	۵۰.۲۳	۲۶.۵۶
	ناتوانی دبیران مربوطه و نداشتن تخصص و تسلط کافی در تدریس این مباحث ادبی و عدم بیان مطالب به‌صورت عینی و محسوس	۵۰.۶۱٪	۱۰٪	۳۰.۳۱	۱۶.۰۳
	تدریس لفظی و مقطعی این مباحث توسط دبیران و نادیده گرفتن توانایی و استعداد بالقوه دانش‌آموزان در تجزیه و تحلیل این مباحث	۵۳.۴۴٪	۵۰٪	۵۱.۷۲	۲۷.۳۴
	تراکم زیاد جمعیت دانش‌آموزی عدم تمرکز برای یادگیری این مباحث در کلاس‌های درسی	۴۶.۱۵٪	۶۰٪	۵۳.۰۶	۲۸.۰۶
	ضعف پایه‌های دانش‌آموزان در قلمرو ادبی و آرایه‌های ادبی از سال‌های گذشته	۵۰.۶۱٪	۴۵٪	۴۷.۸۰۵	۲۵.۲۸
	نداشتن ارزشیابی شفاهی و کتبی به‌صورت مستمر برای بهبود یادگیری بهتر این عناصر توسط دبیر	۴۶.۱۵٪	۶۰٪	۵۳.۰۶	۲۸.۰۶
	مجهز نبودن مدارس به تجهیزات و لوازم آموزشی جدید (تخته هوشمند، پروژکتور، قلم نوری...) برای آموزش	۴۰٪	۵٪	۲۲.۵	۱۰.۵۸
	نداشتن درک التذاذ ادبی از متون به علت ناتوانی دانش‌آموزان در فهم صور خیال عناصر علم بیان	۵۰.۶۱٪	۴۵٪	۴۷.۸۰۵	۲۵.۲۸
	نداشتن علاقه و انگیزه دانش‌آموزان برای یادگیری این مباحث ادبی	۵۵.۴۶٪	۴۵٪	۵۰.۲۳	۲۶.۵۶
	اکتفا کردن دانش‌آموزان به تدریس معلم و عدم استفاده از قابلیت‌های تصویری فضای مجازی برای یادگیری بهتر عناصر علم بیان	۵۰.۶۱٪	۴۵٪	۴۷.۸۰۵	۲۵.۲۸
	یک‌طرفه بودن تدریس توسط دبیر در این مباحث ادبی و مشارکت‌ندادن دانش‌آموز در جریان تدریس	۴۶.۱۵٪	۰	۲۳.۰۷۶	۱۲.۲۰
	عدم ارائه تکلیف پژوهشی و اکتشافی به دانش‌آموزان برای تمرین و یادگیری و درک بهتر و اصولی این مباحث ادبی توسط دبیران مربوطه	۴۶.۱۵٪	۰	۲۳.۰۷۶	۱۲.۲۰
	محدود شدن اطلاعات تخصصی دانش‌آموزان به‌خاطر تجمیع سه کتاب تخصصی (تاریخ ادبیات و سبک‌شناسی، آرایه‌های ادبی، عروض) در یک کتاب کم‌حجم و فشرده	۵۰.۶۱٪	۴۵٪	۴۷.۸۰۵	۲۵.۲۸
	ضعف عمومی دانش‌آموزان در مهارت‌های چهارگانه زبانی (خواندن، نوشتن، شنیدن و صحبت کردن)	۵۳.۴۴٪	۵۰٪	۵۱.۷۲	۲۷.۳۴
	عدم تمرین نوشتاری و ناتوانی دانش‌آموزان در استفاده و به‌کارگیری این عناصر ادبی و صور خیال در نوشتن انشا و متن‌های ادبی	۴۶.۱۵٪	۶۰٪	۵۳.۰۶	۲۸.۰۶

از بین ۱۸ گویه پرسشنامه «ناتوانی دبیران مربوطه و نداشتن تخصص و تسلط کافی در تدریس این مباحث ادبی و بیان نکردن مطالب به‌صورت عینی و محسوس»، «مجهز نبودن مدارس به تجهیزات و لوازم آموزشی جدید (تخته هوشمند، پروژکتور، قلم نوری...) برای آموزش»، «یک‌طرفه بودن تدریس توسط دبیر در این مباحث ادبی و مشارکت ندادن دانش‌آموز در جریان تدریس» و «ارائه نکردن تکلیف پژوهشی و اکتشافی به دانش‌آموزان برای تمرین و یادگیری

و درک بهتر و اصولی این مباحث ادبی توسط دبیران مربوطه» از موارد علل ضعف دانش‌آموزان شناخته نشد و در ادامه «بی‌توجهی به این مباحث ادبی به علت عدم کارایی این عناصر باتوجه‌به نوع زیست و ارتباطات دنیای امروز»، «عدم درک التذاذ ادبی از متون به علت ناتوانی دانش‌آموزان در فهم صور خیال عناصر علم بیان»، «اکتفاکردن دانش‌آموزان به تدریس معلم و عدم استفاده از قابلیت‌های تصویری فضای مجازی برای یادگیری بهتر عناصر علم بیان» و «ارائه مطالب مربوط به علم بیان به صورت ناقص و محدود با اصطلاحات خاص و ناآشنا در آموزش عناصر علم بیان» ۴۷.۸۱ درصد، «ضعف پایه‌ای و نداشتن بنیه علمی و ادبی دانش‌آموزان به‌خاطر تدریس مجازی در سال‌های گذشته»، «بیان لفظی و مقطعی این مباحث توسط دبیران و نادیده گرفتن توانایی و استعداد بالقوه دانش‌آموزان در تجزیه و تحلیل این مباحث»، «ضعف عمومی دانش‌آموزان در مهارت‌های چهارگانه زبانی (خواندن، نوشتن، شنیدن و صحبت کردن)» و «همخوانی نداشتن اهداف آموزشی این دروس با واقعیت‌های جامعه و غیرکاربردی بودن آن از نظر دانش‌آموزان» با میانگین ۵۱.۷۲ درصد، «تراکم زیاد جمعیت دانش‌آموزی عدم تمرکز برای یادگیری این مباحث در کلاس‌های درسی»، «نداشتن ارزشیابی شفاهی و کتبی به صورت مستمر برای بهبود یادگیری بهتر این عناصر» و «نبود تمرین نوشتاری و ناتوانی دانش‌آموزان در استفاده و به‌کارگیری این عناصر ادبی و صور خیال در نوشتن انشا و متن‌های ادبی» با میانگین ۵۳.۰۸ درصد، «نبود خلاقیت دبیران در آموزش هرچه بهتر عناصر علم بیان (تشبیه، استعاره، مجاز، کنایه) و عدم استفاده از این عناصر در گفتار و معنی کردن متون نظم و نثر کتاب» و «عدم علاقه و انگیزه دانش‌آموزان برای یادگیری این مباحث ادبی» با میانگین ۵۰.۲۳ درصد و «محدودشدن اطلاعات تخصصی دانش‌آموزان به‌خاطر تجمیع سه کتاب تخصصی (تاریخ ادبیات و سبک‌شناسی، آرایه‌های ادبی، عروض) در یک کتاب کم‌حجم و فشرده علوم و فنون» با میانگین ۵۵.۵۸ درصد، بیشترین میزان اهمیت را در بعد فرایندی در متون ادبی از دیدگاه دبیران و دانش‌آموزان داشتند.

جدول ۷. میزان اهمیت ضعف‌های محتوایی در تشخیص و فهم «علم بیان» از دیدگاه دبیران و دانش‌آموزان

بعد	کدها	دانش‌آموزان	دبیران	میانگین	ضریب اهمیت
ضعف‌های بعد محتوایی در تشخیص و فهم علم بیان	همخوانی نداشتن اهداف آموزشی این دروس با واقعیت‌های جامعه و غیرکاربردی بودن آن از نظر دانش‌آموزان	۵۳.۴۴٪	۵۰٪	۵۱.۷۲	۲۷.۳۴
	ارائه مطالب مربوط به علم بیان به صورت ناقص و محدود با اصطلاحات خاص و ناآشنا در آموزش عناصر علم بیان	۵۰.۶۱٪	۴۵٪	۴۷.۸۰۵	۲۵.۲۸
	آموزش و یادگیری ناقص این عناصر به‌خاطر پیوسته نبودن و پشت‌سرهم نیامدن این مباحث تکمیلی	۵۰.۶۱٪	۴۵٪	۴۷.۸۰۵	۲۵.۲۸
	تناسب نداشتن محتوای کتاب با ویژگی‌ها و نیازهای فردی (سنی و جنسی) و علاقه‌مندی دانش‌آموزان	۴۰٪	۵٪	۲۲.۵	۱۰.۵۸
	کم‌شدن سواد تخصصی دانش‌آموز به‌خاطر حجیم‌شدن و خلاصه‌گویی کتاب علوم و فنون به عنوان منبع تخصصی	۵۰.۶۱٪	۴۵٪	۴۷.۸۰۵	۲۵.۲۸
	عدم رعایت محتوا مطالب مربوط به علم بیان با تناسب ذهنی، توانایی‌ها و نیازهای دانش‌آموزان	۵۰.۶۱٪	۴۵٪	۴۷.۸۰۵	۲۵.۲۸
	بالابودن سطح سؤالات مفهومی امتحانات نهایی از مفاهیم مندرج در کتاب درسی	۵۳.۴۴٪	۵۰٪	۵۱.۷۲	۲۷.۳۴
	آوردن اشعار و متن‌های سلیقه‌ای و گزینش شده در بخش مثال‌ها و عدم استفاده از اشعار شاعران بنام معاصر	۵۵.۴۶٪	۴۵٪	۵۰.۲۳	۲۶.۵۶
	بی‌توجهی مؤلفان به آوردن اشعار تصویری و دیداری و عینی در فهم و یادگیری بهتر علم بیان	۲۰.۲٪	۰	۱۰.۱	۰.۵۳
	عدم توجه به رویکرد زبان‌شناسی و معنی‌شناختی عناصر علم بیان در بخش محتوای این دروس	۵۵.۴۶٪	۴۵٪	۵۰.۲۳	۲۶.۵۶

از بین ۸ سؤال پرسشنامه سؤال «تناسب نداشتن محتوای کتاب با ویژگی‌ها و نیازهای فردی (سنی و جنسی) و علاقه‌مندی دانش‌آموزان» و «بی‌توجهی مؤلفان به آوردن اشعار تصویری و دیداری و عینی در راستای فهم و یادگیری بهتر علم بیان» از موارد علل ضعف دانش‌آموزان شناخته نشد و در ادامه «آموزش و یادگیری ناقص این عناصر به‌خاطر پیوسته نبودن و پشت‌سرهم نیامدن این مباحث تکمیلی در کتاب درسی»، «کم‌شدن سواد تخصصی دانش‌آموز به‌خاطر محتوای ضعیف کتب ادبیات در متوسطه اول و دوم»، «عدم رعایت محتوای مطالب مربوط به علم بیان با تناسب ذهنی، توانایی‌ها و نیازهای دانش‌آموزان» ۴۷.۸۱ درصد، «بالا بودن سطح سؤالات مفهومی امتحانات نهایی از مفاهیم مندرج در کتاب درسی» «آوردن اشعار و متن‌های سلیقه‌ای و گزینش شده در بخش خودارزیابی و مثال‌های علم بیان و عدم استفاده از اشعار شاعران بنام معاصر و بی‌توجهی به نظر معلمان و دانش‌آموزان» ۵۱.۷۲ درصد و «عدم توجه به رویکرد زبان‌شناسی و معنی‌شناختی عناصر علم بیان در بخش محتوای این دروس» ۵۰.۲۳ درصد بیشترین میزان اهمیت را در بعد محتوایی در متون ادبی از دیدگاه دبیران و دانش‌آموزان داشتند.

بحث و نتیجه‌گیری

باتوجه به تجزیه و تحلیل پژوهش، تناسب نداشتن محتوای کتاب با ویژگی‌ها و نیازهای فردی (سنی و جنسی) و علاقه‌مندی دانش‌آموزان و بی‌توجهی مؤلفان به آوردن اشعار تصویری و دیداری و عینی در راستای فهم و یادگیری بهتر علم بیان از موارد علل ضعف دانش‌آموزان شناخته نشد و در ادامه آموزش و یادگیری ناقص این عناصر به‌خاطر پیوسته نبودن و پشت‌سرهم نیامدن این مباحث تکمیلی در کتاب درسی، کم‌شدن سواد تخصصی دانش‌آموز به‌خاطر محتوای ضعیف کتب ادبیات در متوسطه اول و دوم، عدم رعایت محتوای مطالب مربوط به علم بیان با تناسب ذهنی، توانایی‌ها و نیازهای دانش‌آموزان، بالا بودن سطح سؤالات مفهومی امتحانات نهایی از مفاهیم مندرج در کتاب درسی آوردن اشعار و متن‌های سلیقه‌ای و گزینش شده در بخش خودارزیابی و مثال‌های علم بیان و عدم استفاده از اشعار شاعران بنام معاصر و بی‌توجهی به نظر معلمان و دانش‌آموزان و عدم توجه به رویکرد زبان‌شناسی و معنی‌شناختی عناصر علم بیان در بخش محتوای این دروس علت ضعف تشخیص و فهم عناصر علم بیان از لحاظ محتوایی در متون ادبی بین دانش‌آموزان شناخته شد.

کافی نبودن ساعات اختصاص یافته به کتاب علوم و فنون در برنامه درسی، نداشتن ترتیب و توالی در مطالب کتاب (در تبدیل سخن عادی به سخن ادبی) برای یادگیری و فهم بهتر علم بیان، توجه به نکات زبانی و دستوری و غافل شدن از زیبایی‌شناسی و صور خیال تشبیه، استعاره، مجاز و کنایه در تحلیل متون ادبی، نداشتن تمرینات کافی و کاربردی مباحث علم بیان در بخش خودارزیابی‌ها و کارگاه‌های تحلیل فصل در کتاب علوم و فنون و نبود سرفصلی مجزا برای توضیح و تحلیل کامل انواع قلمروها (قلمرو زبانی، ادبی، فکری) در کتاب درسی و ناتوانی دانش‌آموزان در تشخیص و تفکیک این قلمروها، ضعف ارتباط افقی بین کتاب فارسی و فنون ادبی برای تکمیل یادگیری این مباحث ادبی و نبود کتاب راهنمای مفید معلم و عدم برگزاری کارگاه‌های آموزشی مناسب برای آموزش علم بیان برای استفاده دبیران در تدریس علت ضعف تشخیص و فهم عناصر علم بیان از لحاظ ساختاری در متون ادبی بین دانش‌آموزان شناخته شد. بی‌توجهی به این مباحث ادبی به علت عدم کارایی این عناصر باتوجه به نوع زیست و ارتباطات دنیای امروز، عدم درک التذاذ ادبی از متون به علت ناتوانی دانش‌آموزان در فهم صور خیال عناصر علم بیان، اکتفا کردن دانش‌آموزان به تدریس معلم و عدم استفاده از قابلیت‌های تصویری فضای مجازی برای یادگیری بهتر عناصر علم بیان و ارائه مطالب مربوط به علم بیان به‌صورت ناقص و محدود با اصطلاحات خاص و ناآشنا در آموزش عناصر علم بیان، ضعف پایه‌ای و نداشتن بنیه علمی و ادبی دانش‌آموزان به‌خاطر تدریس مجازی در سال‌های گذشته، بی‌ان لفظی و مقطعی این مباحث توسط دبیران و نادیده گرفتن توانایی و استعداد بالقوه دانش‌آموزان در تجزیه و تحلیل این مباحث، ضعف عمومی دانش‌آموزان در مهارت‌های چهارگانه زبانی (خواندن، نوشتن، شنیدن و صحبت کردن) و همخوانی

نداشتن اهداف آموزشی این دروس با واقعیت‌های جامعه و غیرکاربردی بودن آن از نظر دانش‌آموزان، «تراکم زیاد جمعیت دانش‌آموزی عدم تمرکز برای یادگیری این مباحث در کلاس‌های درسی، نداشتن ارزشیابی شفاهی و کتبی به صورت مستمر برای بهبود یادگیری بهتر این عناصر و نبود تمرین نوشتاری و ناتوانی دانش‌آموزان در استفاده و به کارگیری این عناصر ادبی و صور خیال در نوشتن انشا و متن‌های ادبی، نبود خلاقیت دبیران در آموزش هرچه بهتر عناصر علم بیان (تشبیه، استعاره، مجاز، کنایه) و عدم استفاده از این عناصر در گفتار و معنی کردن متون نظم و نثر کتاب و عدم علاقه و انگیزه دانش‌آموزان برای یادگیری این مباحث ادبی و محدودشدن اطلاعات تخصصی دانش‌آموزان به خاطر تجمیع سه کتاب تخصصی (تاریخ ادبیات و سبک‌شناسی، آرایه‌های ادبی، عروض) در یک کتاب کم‌حجم و فشرده علوم و فنون، علت ضعف تشخیص و فهم عناصر علم بیان از لحاظ فرایندی در متون ادبی بین دانش‌آموزان شناخته شد. نتایج این یافته با نتایج (Sangri, 2021)، (Farzad, 2023)، (Shafiyoun, 2018)، (Khodami Afshari & Rashid, 2017)، (Siddigian, 2016)، (Gholami, 2014)، (Heydari, 2012)، (Pusharaki, 2008)، (Boone, & Higgins, 2017) و (Lesaux, 2018) همسوست. آموزش صحیح و پایه‌ای آرایه‌های ادبی باید از همان دوران ابتدایی به صورت مستمر صورت پذیرد تا دانش‌آموزان بتوانند در دوره متوسطه خود به تحلیل متون ادبی پرداخته و آرایه‌ها را تشخیص دهند و در این دوره با راهنمایی معلمان کارآمد به صورت تخصصی‌تر به یادگیری این علوم اهتمام ورزند باید به گونه‌ای باشد که دانش‌آموزان بتوانند مهارت‌های بلاغی خود را بهبود دهند و توانایی صحبت کردن و نوشتن به صورت منطقی و قابل فهم را کسب کنند.

همان گونه که بیان شد عوامل و دلایل متعددی در آموزش بهینه و کارآمد آموزش زبان و ادبیات فارسی مؤثر هستند و همین عوامل می‌توانند در صورت عدم دقت در اجرا و ارائه نامناسب یا ناکافی، منجر به ایجاد ضعف‌هایی بین دانش‌آموزان باشند که با ارائه پیشنهادهایی می‌توان تا حدود زیادی این ضعف‌ها را برطرف نمود:

- تدوین آموزش قواعد صرفی و نحوی زبان فارسی در کتب درسی جهت ارتقا مهارت‌های گفتاری و نوشتاری دانش‌آموزان.
- تدوین متون مختلف از جمله رمان‌ها، داستان‌های کوتاه، شعر، مقالات و خبرها در قسمت‌های مطالعه آزاد کتب درسی.
- تدوین تمرینات مناسب نوشتاری متون نامه، مقاله، داستان و شعر برای دانش‌آموزان جهت گسترش دایره واژگان دانش‌آموزان.
- پیش‌بینی تمرین‌های عملی در کلاس با حضور تمامی دانش‌آموزان جهت بهبود مهارت بلاغی آن‌ها.
- مقایسه راندمان دانش‌آموزان دارای ضعف و دانش‌آموزان عادی در سلسله مراتب اصلی یادگیری فنون بلاغت در پایه‌های مختلف.

مشارکت نویسندگان

این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد آقای حاتم تقی‌نژاد است و اینجانب، محمدرضا پاشایی استاد راهنمای ایشان و خانم دکتر اکرم صفری به عنوان مشاور بنده در هدایت دانشجو و تنظیم مقاله نقش داشته‌ایم.

تشکر و قدردانی

این مقاله مستخرج از پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد است. بر خود فرض می‌دانم از معلمان زبان و ادبیات فارسی دوره دوم متوسطه شهرستان آبیک و دانش‌آموزان دوره دوم متوسطه این شهر که در جمع‌آوری داده‌ها و یافته‌های این پژوهش یاریگر ما بودند، سپاس و قدردانی نمایم.

تعارض منافع

مقاله مستخرج از پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد آقای حاتم تقی‌نژاد دانشجوی رشته آموزش زبان و ادبیات فارسی دانشگاه فرهنگیان، پردیس شهید مفتاح است و اینجانب، محمدرضا پاشایی استاد راهنمای ایشان و خانم دکتر اکرم صفری به عنوان مشاور بنده در هدایت دانشجو و تنظیم مقاله ایفای نقش نموده‌ایم.

منابع

- احمدی، بابک (۱۴۰۰). ساختار و تاویل متن نشانه شناسی و ساختارگرایی، جلد ۱، تهران: انتشارات مرکز.
- برت، ر. ال (۱۴۰۳). تخیل، ترجمه مسعود جعفری، تهران: انتشارات مرکز.
- دهقانی یزدلی، هادی؛ پاشایی، محمدرضا؛ حیدری، جواد (۱۴۰۱). کارکرد بن مایه اگزیستانسیالیستی «آزادی» در استعاره های مفهومی فارسی یازدهم متوسطه. مطالعات آموزشی و آموزشگاهی، ۱۱(۲)، ۵۷۵-۵۴۷.
- فرزاد، عبدالحسین. (۱۴۰۱). کمی درباره ادبیات، ماهنامه ادبیات معاصر، سال اول، شماره ۵، ۲۴-۲۹.
- قمبری، مرتضی. (۱۳۹۸). علل ضعف دانش آموزان در درس ادبیات فارسی، فصلنامه مطالعات آموزش زبان فارسی، ۵ (۹)، ۱۲-۳.
- <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.25386042.1398.5.9.4.2>
- حیدری، محمدرضا. (۱۳۹۲). پژوهشی در سرچشمه های علم بیان در شعر قرن چهارم، نشریه سبک شناسی نظم و نثر فارسی (بهار ادب)، ۶(۲)، ۲۰۳-۱۸۳. https://bahareadab.com/article_id/389
- خدامی افشاری، رشید، و کمالی، زکیه. (۱۳۹۷). تدریس تشبیه، استعاره و مجاز با رویکردی زبان شناسانه، فصلنامه رشد آموزش زبان و ادب پارسی، ۵۲(۱۲۴)، ۵۵-۵۲. <http://noo.rs/9bwYa>
- پاشایی، محمدرضا؛ عرب نژاد، زینب و آرین، حسین (۱۴۰۱). بازتاب جنسیت مردان در دیوان شاعران زن، بر اساس دیوان پروین اعتصامی، فروغ فرخزاد و سیمین بهبهانی، ۱۴ (۳)، ۹۲-۶۱. <https://doi.org/10.22099/jba.2022.42564.4181>
- فشارکی، محمد. (۱۳۸۸). علم بیان. پژوهشنامه ادبیات تربیتی، پژوهشنامه زبان و ادبیات فارسی، ۱(۲)، ۱۰-۱.
- صادقی، شهره. (۱۳۹۲). ارزیابی رشد زبان استعاری در کودکان فارسی زبان. علوم زبان، سال اول، شماره ۱.
- سنگری، محمدرضا (۱۴۰۱). توسعه آموزش زبان و ادبیات فارسی، مجله توسعه آموزش زبان و ادبیات فارسی، شماره ۵۸، سال پانزدهم.
- شفیعیون، سعید. (۱۳۹۷). نقد و تحلیل نگاهی تحلیلی به علم بیان، پژوهشنامه انتقادی متون و برنامه های علوم انسانی، سال نوزدهم، شماره ۳ (سریال ۶۷)، ۱۵۱-۱۲۹. doi.org/10.30465/crtls.2019.3993
- شاکری، جلیل. (۱۴۰۰). بررسی و تحلیل صور خیال در شعر نیما، اخوان، شاملو، به انضمام فرهنگ تصویری. رساله دکتری پژوهشکده ادبیات، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگ.
- صدیقیان، محمد. (۱۳۹۵). علم بیان و توانایی درک معانی شعر و نثر. فصلنامه توسعه زبان و ادبیات فارسی، جلد ۳۱، شماره ۲.
- <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/1313321>
- طیبیان، سید حمید. (۱۴۰۰). برابری علوم بلاغت در فارسی و عربی، تهران: انتشارات امیرکبیر، چاپ دوم.

References

- Ahmadi, Babak (2022). *Structure and interpretation of the text*, Vol. 1, Tehran: Markaz Publications. [In Persian]
- Boone, R., & Higgins, K. (2017). Hypermedia basal readers: Three years of school-based research. *Journal of special education technology*, 12(2), 86-106.
- Brett, R. El (2021). *Imagination*, translated by Masoud Jafari, Tehran: Markaz Publications. [In Persian]
- Dehghani Yazdali, H; Pashaei, M; Heydari, J (1401). The existentialist function of "freedom" in Persian conceptual metaphors of the 11th high school. *Educational and School Studies*, 11(2), 547-575. 20.1001.1.2423494.1401.11.2.21.5. [In Persian]
- Farzad, A.(2023). A little about literature, *the monthly of contemporary literature*, first year, number 5, 24-29. [In Persian]
- Qambari, M. (2014). The causes of the weakness of secondary school students in the Persian literature course, *Strategic Studies of Humanities*, No. 55 [In Persian] <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.25386042.1398.5.9.4.2>
- Heydari, M. (2012). A research on the origins of the science of expression in poetry of the 4th century. *Stylistics of Persian poetry and prose (Bahar Adeb)*, 6 (2), 183-203. [In Persian] https://bahareadab.com/article_id/389

- Khodami Afshari, R. Kamali, Z. (2017). Teaching simile, metaphor and permission with a linguistic approach. *The growth of Persian language and literature education*. 52. [In Persian] <http://noo.rs/9bwYa>
- Lesaux, N. (2018). Effects of academic vocabulary instruction for linguistically diverse adolescents: Evidence from a randomized field trial. *American Educational Research Journal*, 51(6), 1159-1194.
- Pashaei, Mohammadreza; Arabnejad, Zainab and Arian, Hossein (2022). Reflection of men's gender in Divan of female poets, *Bostan Adeb*, 14 (3), 61-92. 10.22099/jba.2022.42564.4181. [In Persian] <https://doi.org/10.22099/jba.2022.42564.4181>
- Pusharaki, M. (2008). The science of expression. *Research Journal of Educational Literature Persian Language and Literature Research Journal*, 1(2), 1-10. [In Persian]
- Sadeghi, Sh (2012). Evaluating metaphorical language development in Persian-speaking children. *Science of language*, first year, number 1. [In Persian]
- Sangri, Mohammadreza (2023). "Development of Persian Language and Literature Education", *Journal of Development of Persian Language and Literature Education*, No. 58, Year 15 [In Persian].
- Shafiyoun, S. (2018). Criticism and analysis of an analytical view of the science of expression, *critical research paper of human sciences texts and programs*, 19th year, number 3 (series 67).129-151. doi.org/10.30465/crtls.2019.3993. [In Persian] doi.org/10.30465/crtls.2019.3993
- Shakri, J. (2021). Investigation and analysis of imaginary images in the poetry of Nima, Akhwan, Shamlou, including visual culture. Doctoral dissertation of the Research Institute of Literature, Research Institute of Humanities and Culture Studies. [In Persian]
- Siddigian, M. (2016). The science of expression and the ability to understand the meanings of poetry and prose. *Persian Language and Literature Development Journal*, Volume 31, Number 2. [In Persian] <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/1313321>
- Tayybian, H. (2022). *Equivalents of rhetorical sciences in Persian and Arabic*, Tehran: Amirkabir Publications, second edition [In Persian]